

Loredana Peteani SL

Pravice narodov kot posebna oblika človekovih pravic

Uvod

V zadnjem desetletju, po padcu berlinskega zidu, smo bili priče, kako se je po Evropi krepilo iskanje svobode, ki je ena od velikih gonilnih sil človeške zgodovine. Toda to se ne dogaja samo po Evropi, temveč po vsem svetu. Tako posamezniki kot celi narodi so pripravljene tvegati celo življenje, da se jim le prizna njihovo dostojanstvo, njihova identiteta. Ta težnja po svobodi je odsev tiste svobode, iz katere in za katero smo bili ustvarjeni. Zato je ni mogoče nikoli popolnoma zatreti, tudi se ji ni mogoče odpovedati ali jo zanikati, ker je ukoreninjena v človeku.

Razmišljanje o svobodi nas nekako uvede v temo naše razprave o pravicah narodov kot posebni obliki človekovih pravic. Kar je svoboda za posameznika, je tudi za obstoj naroda. Nobene vrednote si narodi ne želijo tako kakor svobode. Želijo si oblikovati svoje življenje v skladu z lastnimi izročili, se izražati v lastnem jeziku, vzgajati mlajše rodove v ozračju svoje kulture, lastnega razumevanja skrivnosti sveta in človeka ... Prav te pravice so večkrat teptane, vzete.

Pravice narodov se v primerjavi s pravicami posameznika težje uveljavljajo; do sedaj še ni mednarodnega dokumenta, ki bi te pravice obravnaval v celoti. Med pravice narodov uvrščamo pravico do obstoja, do lastnega jezika in kulture, pravico oblikovati svoje življenje v skladu z lastnimi izročili, pravico do razvoja, do miru itd. Dokončnega seznama teh pravic ni, ker se formirajo šele ob ogroženosti in zapostavljanju ter nastajajo vzporedno s človekovim zavedanjem lastnega dostojanstva in želje po svobodi. Med prvimi načeli, ki so se oblikovala v zaščito narodov, je načelo o samoodločbi, ki ga srečamo najprej v pomembnih državnih dokumentih, pozneje pa tudi v vseh mednarodnih dokumentih. Zato bomo analizirali nekatere pravne dokumente in deklaracije, kjer je omenjena pravica narodov do samoodločbe, da bi bolje razumeli razvoj pravic narodov.

1. Pravica narodov do samoodločbe

Načelo samoodločbe narodov vznemirja svet od ameriške in francoske revolucije dalje. Prvič je bilo razglašeno v Izjavi o neodvisnosti Amerike (1776) in v Razglasu človekovih pravic v Franciji (1789). Nedavna zgodovina je poznala veliko vojn, ki jih je zanelila sporna razlaga pravice do samoodločbe.¹

Danes samoodločba narodov ni več le moralna zahteva in politično načelo, ampak zakonita pravica, ki jo priznava mednarodno pravo. Medtem ko se je še po prvi svetovni vojni govorilo o načelu samoodločbe narodov, se po drugi svetovni vojni govori o pravici, ki pripada vsakemu narodu. Ta pravica je zapisana v pomembnih mednarodnih konvencijah. Gre za pravico naroda, da svobodno izbere lastno politično, gospodarsko in družbeno ureditev, da se odloči za neodvisnost v samostojni državi ali da se loči od ene države in se pridruži drugi. Razlikujemo notranjo in zunanjo samoodločbo. Z notranjo samoodločbo želimo tudi poudariti dolžnost države, da zagotovi narodu, ki prebiva na njenem ozemlju, da izbere tisto obliko vladavine, ki si jo sam želi.²

Pravo Organizacije združenih narodov priznava pravico do samoodločbe *peoples*,³ vendar pa tega izraza posamezni dokumenti ne opre-

¹ Zmeda glede tega, kaj sestavlja samoodločbo narodov, ima svoje korenine v pretekli povezanosti z nacionalizmom. Samoodločba naroda je z nacionalističnega stališča združljiva z diktaturo, dokler je narodna (npr. nacistična Nemčija). Tako lahko ločimo nacionalistično in demokratsko razlago samoodločbe narodov. Včasih ljudje zamenjujejo tudi samoodločbo in neodvisnost. Res je, da je po drugi svetovni vojni samoodločba narodov večinoma vodila v neodvisnost, možne pa so bile tudi druge oblike povezovanja in vključevanja, o katerih govori tudi Resolucija OZN o kolonializmu iz leta 1960 (prim. B. Neuberger, *Samoodločba narodov-konceptualne dileme*, v: *Nova revija* 12 (1994) 142-145).

² Prim. G. Arangio-Ruiz, *Autodeterminazione (diritto dei popoli alla)*, v: *Enciclopedia giuridica*, Istituto della Enciclopedia Italiana fondata da Giovanni Treccani, Roma 1988, vol. IV, 1, 5.

³ Zanimiva se nam zdi že sama uporaba tako splošnega in hkrati nedorečenega izraza. Ta izraz prevajajo Italijani s *popolo*, Slovenci pa z narod ali ljudstvo. Pri bolj pozornem branju mednarodnih dokumentov v slovenskem jeziku smo opazili, da se le pri samoodločbi vedno uporablja narod, medtem ko smo na drugih mestih zasledili tudi izraz ljudstvo. Ustanovna listina OZN se npr. začinja: *We the peoples of the United nations ...* V italijanščini je prevedeno s *popoli*, v slovenščini z ljudstva. Opazili smo tudi, da se v slovenščini *nation* (ali v italijanščini *nazione*) prevaja vedno z narodom. V slovenskem prevodu mednarodnih dokumentov, tudi strokovne literature, torej zasledimo: *nation-nazione*-narod in *peoples-popoli*-narodi ali ljudstva, kar nam seveda ne pomaga pri razščiščevanju omenjenih pojmov. Ko sami prevajamo *peoples-popoli* se držimo izraza narodi. Na seminarju UNESCA v Parizu leta 1989, ob preučevanju pravic narodov (v italijanščini *popoli*), so sestavili naslednjo definicijo o pojmu *popolo*-narod: skupnost ljudi, ki jih družijo skupen izvor, skupna preteklost, kulturna homogenost, skupen jezik, podobnost religije ali ideologije, določeno ozemlje in skupno gospodarstvo. Ni potreb-

deljujejo, kar seveda prinaša zmedo in dvome. Kdo je pravzaprav subjekt (nosilec, upravičenec) pravice do samoodločbe? V Evropi se je kot subjekt te pravice uveljavil zlasti narod.⁴

1.1 Mednarodna pravna sredstva od leta 1945

Po letu 1945 se pojavi samoodločba narodov v vseh pomembnih listinah, ki zadevajo organizacijo mednarodne skupnosti. Ustanovna listina OZN priznava pravico do samoodločbe narodov v svetovnem merilu. V preambuli je govor o odločitvi, da se znova potrdi vera »v temeljne človekove pravice, ... kakor tudi v enakopravnost narodov, velikih in malih ...« in da se uporabljajo mednarodna sredstva za pospeševanje ekonomskega in socialnega razvoja vseh narodov. Eden izmed ciljev, ki si jih je postavila Organizacija (1. člen), je tudi »razvijati prijateljske odnose med narodi, sloneče na spoštovanju načela enakopravnosti ljudstev in njihove samoodločbe.«⁵

Medtem ko je Ustanovna listina OZN pomemben korak v razumevanju in priznavanju načela enakih pravic in samoodločbe vseh narodov sveta, nas pod tem vidikom lahko »preseneča« Splošna deklaracija človekovih pravic, ki je bila razglašena tri leta kasneje,⁶ ko opušča tako načelo enakih pravic med narodi kot pravico do samoodločbe.⁷ Se-

no, da je ta skupina ljudi znatna, zadostuje le, da ne gre le za preprosto združenje ljudi v neki državi. Skupina si mora želeli biti istovetena kot *popolo*-narod oz. mora imeti skupno zavest, čeprav je tudi možno, da nekateri njeni člani ali določene skupine ljudi nimajo te zavesti. Skupina mora imeti institucije ali druga sredstva, ki ji omogočajo izraziti skupne značilnosti z njeno željo po identiteti (prim. *Diritti dei popoli. Seminario di esperti UNESCO, v: Pace, diritti dell'uomo, diritti dei popoli*, 4 (1990), 91). Na podlagi te definicije lahko zaključimo, da se termin *popolo* istoveti s kulturnim pojmovanjem naroda (*Kulturnation*), ki se je oblikovalo v Srednji in Vzhodni Evropi. Izraz *nazione* pa ima politično konotacijo, kar je seveda posledica francoske revolucije in pojmovanja naroda v Zahodni Evropi (*Staatnation*). Zato lahko razumemo težave slovenskega prevajalca pri izbiri ustreznega izraza.

⁴ Prim. P. Jambreč, *Pravica do samoodločbe slovenskega naroda*, v: *Nova revija* 6 (1987), 161.

⁵ *Ustanovna listina Združenih narodov in Statut Meddržavnega sodišča*, Društvo za Združene narode za Republiko Slovenijo, Ljubljana 1992, 1, 3.

⁶ Čeprav je njena visoka moralna vrednost neizpodbitna, ne smemo pozabiti različnih stališč, nasprotnih si filozofij držav članic (Evropa je bila razdeljena na dva bloka) ob času formuliranja dokumenta. Medtem ko je Zahod dal večji poudarek državljanskim in političnim pravicam, so socialistične države dale prednost ekonomskim in socialnim pravicam. Omembe vredno je predvsem stališče socialističnih držav, da je spoštovanje in izvajanje temeljnih človekovih pravic »prepuščeno« posameznim državam. Bili so za to, da se razglasijo temeljne pravice na mednarodni ravni, toda so hkrati zagovarjali primat notranjega prava (prim. V. Buonomo, *I diritti umani nelle relazioni internazionali*, Mursia-Pontificia Università Lateranense Mursia, 1997, 14-15).

⁷ Za primer bomo navedli tako odstavek iz Statuta OZN kot iz Splošne deklaracije človekovih pravic. Preambula Ustanovne listine OZN začenja: »Mi, ljudstva Združenih

veda ni težko razumeti, da so se s tem hotele evropske velesile »zavarovati« pred valom dekolonizacije.⁸

Šele v Mednarodnem paktu o državljanskih in političnih pravicah in Mednarodnem paktu o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah, ki imata tudi pravno moč, sta bili spet omenjeni načeli o enakopravnosti in samoodločbi narodov. Oba Pakta sta začela veljati šele leta 1976.⁹ Prvi člen, ki je enak v obeh dokumentih, izrecno potrjuje, da »imajo vsi narodi pravico do samoodločbe. S to pravico si prosto določajo svoj politični status in prosto zagotavljajo svoj ekonomski, socialni in kulturni razvoj«. V drugem odstavku istega člena je predvidena pravica vsakega naroda, »da svobodno razpolaga s svojimi bogastvi in viri.«¹⁰ S to odredbo se je hotelo »obvarovati« nerazvite države pred neokolonializmom ali izkoriščanjem multinacionalk.¹¹

Čeprav je bila pravica narodov do samoodločbe razglašena kot pravica vseh narodov, so jo večinoma razumevali kot pravico koloniziranih narodov.¹² Z Resolucijo OZN št. 2625 (Deklaracija o načelih mednarodnega prava glede prijateljskih odnosov in sodelovanja med dr-

narodov, ki smo odločeni, ... da znova potrdimo vero v temeljne človekove pravice, v dostojanstvo in vrednost človeške osebnosti, v enakopravnost moških in žensk, kakor tudi v enakopravnost narodov, velikih in malih ... da pripomoremo k socialnemu napredku in k boljšim življenjskim pogojem v večji svobodi ...« (*Ustanovna listina Združenih narodov ...*, 1).

V preambuli Splošne deklaracije človekovih pravic pa zasledimo: » ... ker so ljudstva Združenih narodov ponovno potrdila v Statutu svojo vero v temeljne človekove pravice in dostojanstvo in vrednost človekove osebnosti, v enakopravnost moških in žensk in se odločila, da bodo podpirala družbeni napredek in ustvarjanje boljših življenjskih pogojev v večji svobodi ...« (*Človekove pravice. Zbirka temeljnih mednarodnih dokumentov*, Društvo za Združene narode za SR Slovenijo, Ljubljana 1988, 1).

Iz tega je razvidno, da je v Splošni deklaraciji izpuščena »enakopravnost narodov, velikih in malih«.

⁸ Prim. L. Ardesi, *Dai diritti umani ai diritti dei popoli*, <http://www.mondodomani.org/dialegesthai/la01.htm> (8. 4. 1999).

⁹ Splošna deklaracija človekovih pravic nima pravne moči, čeprav je močno vplivala na razvoj mednarodnega prava. Po njeni razglasitvi si je OZN zadala nalogo, da bi prevedla njena načela v pravne odredbe, ki bi bile obvezujoče za vse države članice, ki bi ta dokument ratificirale. Pot je bila kar dolga. Ni bilo lahko priti do soglasja med tako različnimi stališči in ideologijami držav članic. Leta 1966 je Generalna skupščina sprejela dva ločena pakta, ker ni bilo mogoče samo enega: Mednarodni pakt o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah in Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah. Še deset let je bilo potrebnih, da sta oba Pakta stopila v veljavo. Naj omenimo tudi, da je Generalna skupščina OZN nekaj let prej, točneje leta 1960, sprejela Resolucijo št. 1514: Deklaracijo o podelitvi neodvisnosti kolonialnim deželam in ljudstvom.

¹⁰ *Človekove pravice. Zbirka temeljnih mednarodnih dokumentov*, 12, 28.

¹¹ Prim. A. Cassese, *Self-determination of Peoples. A Legal Reappraisal*, Cambridge 1995, 56.

¹² Predvsem v povezanosti z Resolucijo Združenih narodov o kolonializmu iz leta 1960.

žavami iz leta 1970) je potrjena njena univerzalnost. Praksa Združenih narodov po drugi svetovni vojni je bila priznati pravico do samoodločbe kolonialnim deželam, v sedemdesetih letih pa se je ta navada spremenila.¹³

V zvezi s samoodločbo je pomembna tudi, čeprav ne spada v »območje« Združenih narodov, Helsinška sklepna listina iz leta 1975 (Sklepna listina Konference o evropski varnosti in sodelovanju), ki so jo podpisali predstavniki vseh evropskih držav (razen Albanije) ter predstavniki Svetega sedeža, Združenih držav Amerike in Kanade. V njej sta izrecno priznana tako načelo enakih pravic za vse narode kot pravica do samoodločbe.¹⁴

1.2 Pravica do samoodločbe in varstvo narodnostnih identitet

Našo pozornost bomo usmerili na dogodke po padcu berlinskega zidu (1989), in sicer na razpadanje Sovjetske zveze in nastajanje novih držav na ozemlju nekdanje Sovjetske zveze, v Vzhodni Evropi in na ozemlju bivše Jugoslavije. Tudi v teh primerih so se različni narodi (tudi slovenski) sklicevali na pravico do samoodločbe. Toda »čas«, v katerem so se »uveljavljale« njihove zahteve, je bil drugačen od tistega, v katerem so nastajale nacionalne države in se je širilo osvajanje kolonialnih dežel. Ni šlo za zatiranje ali izkoriščanje naroda s strani drugega naroda, temveč za zahtevo po priznanju različnosti.¹⁵ To se ujema s potrebo današnjega človeka, ki teži po trdni identiteti; ta je protiutež težnji po uniformiranosti, ki je posledica globalizacije. Ta briše narodne meje in razlike ter s tem nekako, brez vnanjega nasilja ali prisile, jemlje človeku njegovo narodnostno identiteto, ga dela brezdomovinskega. In v tej zgodovinski konstelaciji se na novo poraja zahteva po narodnostni identiteti, ki se vključuje in prepleta z osebno identiteto vsakega posameznika. Zato razumemo zahtevo po samoodločbi ne le kot reakcijo na zatiranje ali diskriminacijo določenega naroda s strani drugega, temveč tudi kot željo po priznanju skupnostne identitete.¹⁶

¹³ Na zahtevo Generalne skupščine OZN je Mednarodno sodišče priznalo pravico do samoodločbe leta 1971 Namibiji, leta 1975 Zahodni Sahari itd.

¹⁴ Prim. F. Rode, *Cerkev, narodi in demokracija*, Mohorjeva družba, Celje 1997, 61.

¹⁵ Prim. V. Buonomo, *n. d.*, 118-119.

¹⁶ Prim. A. Melucci & M. Diani, *Nazioni senza stato. I movimenti etnico-nazionali in occidente*, Loescher, Torino 1983, 13.

2. Predlog Cerkve v razumevanju pravic narodov

Cerkev se v luči razodetja vključuje v dogajanja sveta, preučuje odprta vprašanja v družbi in zavzema določena stališča, ker hoče služiti človeku in človeštvu, kar je v duhu Kristusove besede in zgleda prva naloga Cerkve (prim. Jn 10,10 sl.; 13,1-16). Ker gre pri najrazličnejših gospodarskih, političnih in družbenih vprašanjih vedno za ljudi in njihove odnose, kar pomeni, da gre tudi za moralo, se Cerkev čuti odgovorno, da sodeluje in prispeva svoj delež. Pri tem se noče vmešavati v stroko, temveč želi le opozarjati, katerih moralnih načel ne smemo teptati ali nanje pozabljati.

Iz tega zornega kota obravnava Cerkev tudi vprašanje pravic narodov. Izhodišče je seveda krščansko pojmovanje človeka in njegovega dostojanstva. Predstavili bomo pogled Cerkve na to vprašanje in nakazali njene zaključke oz. rešitve. Njen prispevek na tem področju razumevamo kot eno izmed oblik »nove evangelizacije«, za katero si Cerkev danes prizadeva.

2.1 Krepiti zavest o dostojanstvu slehernega človeka

»Dostojanstva človeške osebe ni dovolj poudarjati samo v etični in antropološki teoriji, temveč je treba tudi v etični vzgoji in v javnem mnenju krepiti zavest o njem. Ni dovolj ljudi od šole naprej učiti, katere pravice imajo. Potrebno jim je dati razumeti, zakaj imajo te pravice, kakšen je njihov temelj, izvir in namen. To pa pomeni, da je treba krepiti moralno zavest o dostojanstvu slehernega človeka.«¹⁷ Z besedami A. Stresa želimo povzeti prizadevanje Cerkve, ko skuša na različne načine in iz različnih zornih kotov vedno znova osvetliti človekovo dostojanstvo, predvsem ko je ogroženo.

Nedotakljivo dostojanstvo človeka, temelj njegovih pravic, pa je hkrati temelj dolžnosti.¹⁸ Danes smo se navadili na govorjenje in govoričenje o naših pravicah, o dolžnosti pa vse premalo govorimo. V tem primeru skuša Cerkev osvetliti pravo razmerje med pravicami in dolžnostmi. Pravice in dolžnosti so med seboj povezane. Pravica do življenja mi npr. nalaga dolžnost, da ga varujem, ostalim ljudem pa vzporedno nalaga dolžnost, da to pravico spoštujejo in mi v primeru potrebe pomagajo, da jo uveljavim. »Dejansko pravic ni brez dolžnosti, čeprav prve niso pogojene z izpolnjevanjem drugih.«¹⁹

¹⁷ A. Stres, *Moralna moč in nemoč ideje človekovega dostojanstva*, v: BV 61 (2001), 131.

¹⁸ Prim. Janez XXIII., *Mir na zemlji*, v: *Družbeni nauk Cerkve*, Mohorjeva družba, Celje 1994, št. 9.

¹⁹ A. Stres, *n. d.*, 131.

Pri osmišljanju zavesti o dostojanstvu človeške osebe je pomembno poudariti tudi okolje, v katerem se človek razvija, in pomen tega okolja za človeka. »Človeka razumemo ustrezno njegovi naravi, če ga razumemo v kulturnem okviru glede na jezik, zgodovino in stališča, ki jih zavzema do temeljnih bivanjskih vprašanj, kot so rojstvo, ljubezen, delo in smrt.«²⁰

Med dostojanstvom človeške osebe in pravicami narodov je v nauku Cerkve tesna vez. »Temelj pravic narodov ostaja dostojanstvo človeške osebe v kolektivni ali skupnostni dimenziji, torej v pripadnosti narodu ali skupini, ki izraža enotno identiteto.«²¹ Tudi potreba po pravnem priznanju pravic narodov izhaja iz širšega konteksta varovanja človeške osebe.²² Ko se je Pavel VI. leta 1978, v govoru diplomatskem zboru Svetega sedeža, spraševal, kako ohraniti mir, je najprej naštel človekove pravice in pravice narodov in nato dejal: »Te pravice so izraz potreb, ki izhajajo iz dostojanstva človeka.«²³ Prav zaradi tega nekateri razvrščajo pravice narodov v »tretjo generacijo« človekovih pravic. Tudi papež je na petdeseti Generalni skupščini OZN leta 1995 rekel, da pravice narodov »niso nič drugega kot človekove pravice, le da se uresničujejo na čisto posebni ravni skupnostnega življenja.«²⁴

2.2 Spoštovati razlike

Ob ugotovitvi, da se svet še ni naučil živeti z različnostmi,²⁵ poudarja papež Janez Pavel II. tesno povezanost med narodom in kulturo. »Narod je potemtakem veliko občestvo ljudi, ki jih združujejo različne vezi, predvsem pa kultura. Narod obstaja 'po' kulturi in 'za' kulturo. Torej je veliki vzgojitelj ljudi, da bi lahko v občestvu 'bolj bili'.«²⁶ S tega vidika ima narod nedotakljivo pravico do obstoja, kar je sv. oče predvsem poudaril v svojem govoru na sedežu UNESCO leta 1981. »Če moramo v imenu prihodnosti kulture razglasiti, da ima človek pravico, da 'je' več, in če moramo iz istega razloga zahtevati zdravo prvenstvo družine v sklopu dela za vzgojo človeka k resnični člo-

²⁰ I. Štuhec, *Osmišljenost nove zavesti*, v: BV 52 (1992), 240.

²¹ V. Buonomo, *n. d.*, 122.

²² Prim. V. Buonomo, *n. d.*, 122.

²³ Paolo VI, *Discorso al Corpo Diplomatico presso la Santa Sede, 14 gennaio 1978*, v: *I diritti dell'uomo nell'insegnamento della Chiesa*, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 2001, 347.

²⁴ Janez Pavel II., *Govor na petdeseti Generalni skupščini OZN*, CD 67, Družina, Ljubljana 1996, št. 8.

²⁵ Prim. Janez Pavel II., *n. d.*, št. 9.

²⁶ Janez Pavel II., *Govor v Unesco*, CD 8, Slovenske rimskokatoliške škofije, Ljubljana 1980, št. 14.

večnosti, moramo v isto vrsto postaviti tudi pravico do naroda; tudi njo moramo postaviti k temeljem kulture in vzgoje.«²⁷ Nadaljeval je z naslednjo prošnjo: »Ko se obračam na vas, gospe in gospodje, vas, ki se na tem kraju zdaj že več ko trideset let zbirate v imenu prvenstva človekovih kulturnih stvarnosti, človeških skupnosti, ljudstev in narodov, vam pravim: z vsemi sredstvi, ki jih imate na voljo, varujte to osnovno suverenost, ki jo ima vsak narod zaradi svoje kulture. Varujte jo kot zenico v očesu za prihodnost velike človeške družine! Varujte jo! Ne dovolite, da bi ta temeljna suverenost postala plen kakih političnih ali gospodarskih koristi. Ne dovolite, da postane žrtev totalitarizmov, imperializmov ali hegemonizmov, za katere je človek le še predmet nadvlade, ne pa nosilec svojega človeškega obstoja. Za take je tudi narod – njihov lastni narod ali drugi – samo še predmet gospodovanja in vaba različnih koristi, ne pa subjekt: nosilec suverenosti, ki izvira iz pristne kulture, ki mu kot lastnina pripada.«²⁸ Narodova suverenost ni torej sama sebi namen, temveč je v službi človeške osebe. »Gre za suverenost, s pomočjo katere je človek hkrati suveren na najvišji način.«²⁹

Cerkev na splošno ne namenja toliko pozornosti etnični skupnosti kot taki, ne v smislu naravne in niti zgodovinske entitete,³⁰ temveč kulturi v širšem pomenu besede. »Različne kulture so namreč samo različni načini srečevanja z vprašanjem smisla osebnega obstoja. Prav v tem najdemo enega od razlogov za spoštovanje, ki ga dolgujemo vsaki kulturi in vsakemu narodu: vsaka kultura je prizadevanje, poglobiti se v skrivnost sveta in še posebej v skrivnost človeške osebe; je način izražanja presežne (transcendentne) razsežnosti človeškega življenja. Srčika vsake kulture je njen pristop do največje od vseh skrivnosti – do skrivnosti Boga.«³¹ V tem smislu je tako pomembna tudi pravica do verske svobode in svobode vesti. Samo v svobodnem dialogu vseh kultur imamo dostop do poslednjih globin skrivnosti človekovega življenja. Tu je tudi razlog krščanskega misijonarstva kot vzpostavljanja pogovora med različnimi narodi in njihovimi kulturami. »Resnica o človeku je nespremenljivo merilo, po katerem se presojuje vse kulture; vsaka kultura pa nas more česa naučiti o eni ali drugi razsežnosti te zapletene resnice. Tako postane tista 'različnost', ki se nekaterim zdi tako nevarna, vir globljega razumevanja skrivnosti človeškega bivanja.«³²

²⁷ Janez Pavel II., *n. d.*, št. 14.

²⁸ Janez Pavel II., *n. d.*, št. 15.

²⁹ Janez Pavel II., *n. d.*, št. 14.

³⁰ Prim. J-Y. Calvez, *Il pensiero della Chiesa sulle nazioni*, v: *La società* 6 (1996), 758.

³¹ Janez Pavel II., *Govor na petdeseti Generalni skupščini OZN*, št. 9.

³² Janez Pavel II., *n. d.*, št. 10.

Prav razmišljanje o kulturi more utemeljiti pravice narodov. Nihče – nobena država ali noben narod – nima pravice zavriniti ali celo zatreti drugega naroda. Toda ta temeljna pravica do obstoja ne pripada samo narodu, temveč tudi etničnim skupinam v Afriki in Aziji, kakor tudi narodnim manjšinam. Tako plemena kot manjšine delijo skupno kulturo, imajo svoj jezik, skupne vrednote itd.; zaradi kulture imajo tudi one določene pravice: pravico do jezika, pravico oblikovati svoje življenje v skladu z lastnimi izročili itd. »Tako lahko rečemo, da pravice manjšin, kot tipičen primer kolektivnih pravic ali skupinskih pravic, niso nič drugega kakor praktično in realistično dopolnilo pravic, ki jih uživajo posamezne osebe. Če ima človek kot posameznik pravico do čistega okolja in miru, ker sta nujni pogoji njegovega osebnega razvoja in uživanja drugih pravic, velja isto tudi za kulturo, lastno etnični manjšini. Ona je tisto duhovno okolje, ki ga posameznik potrebuje, da bi mogel živeti v dostojanstvu in svobodi.«³³ Prav zaradi tega ima pravico, da v njej živi in se svobodno razvija.

Cerkev priznava in zagovarja pravico narodov do samoodločbe. Toda to načelo razumeva bolj »zmerno« in širše, predvsem kulturno, in ne samo politično. Kot posledica uresničevanja tega načela ni nujno državna samostojnost, saj so možne različne oblike pravnega združevanja med narodi.³⁴

Novost papeževega pristopa k tej problematiki je tudi to, da ne obsoja nacionalizma, kot je bilo običajno pri njegovih predhodnikih, temveč pripisuje narodom večje dolžnosti.³⁵ V tem smemo videti aplikacijo znamenitega evangeljskega »zlatega pravila«: »Tako torej vse, kar hočete, da bi ljudje storili vam, tudi vi storite njim!« (Mt 7,12). »Medtem ko 'pravice naroda' izražajo nujno (vital) zahtevo po 'posebnosti' ('partikularnosti'), ni nič manj pomembno poudariti zahteve po univerzalnosti; te se izražajo prek jasne zavesti dolžnosti, ki jih ima narod do drugih narodov in do človeštva kot celote. Najpomembnejša med njimi je gotovo dolžnost živeti v duhu miru, spoštovanja in solidarnosti z drugimi narodi.«³⁶ Napetost med zahtevo po posebnosti in zahtevo

³³ A. Stres, *Spoštovanje človekovih pravic in pravice manjšin-pogoj varnosti v Evropi, v: Dom in svet. Zbornik 1995 ob 50-letnici*, Slomškova založba, Maribor 1995, 27.

³⁴ Prim. J-Y. Calvez, n. d., 759.

³⁵ Prim. J-Y. Calvez, n. d., 756.

³⁶ Janez Pavel II., *Govor na petdeseti Generalni skupščini OZN*, št. 8. Tudi prvi odstavek 29. člena Splošne deklaracije o človekovih pravicah določa: »Vsakdo ima dolžnost do skupnosti, v kateri je edino mogoč svoboden in popoln razvoj njegove osebnosti.« Gre za dolžnosti, ki indirektno omejujejo izvajanje človekovih pravic. Drugi odstavek istega člena govori o omejitvah, ki se izražajo v »zahtevah morale, javnega reda in splošne blaginje« (*Človekove pravice. Zbirka temeljnih mednarodnih dokumentov*, 9).

³⁷ Janez Pavel II., n. d., št. 8.

po univerzalnosti je nekaj tipičnega tudi za resničnost naroda. Ta napetost je sicer neizbežna, toda izjemno rodovitna, če se oboje udejanja na miren in uravnotežen način. »Uresničevanje pravic narodov mora iti vstric s priznavanjem in izpolnjevanjem njihovih dolžnosti; na ta način se pospešuje rodovitna 'izmenjava darov' in to krepi enotnost vsega človeštva.«³⁷

2.3 Skupaj graditi bolj pravičen mednarodni red

Ko se J. Joblin sprašuje, kako premagati napetost med univerzalnostjo in težnjo po priznanju lastne identitete, ki vlada v človeški družbi, tudi v narodu, predlaga, da je potrebno priznati univerzalni moralni red kot temelj mednarodne skupnosti.³⁸ Ko se R. Sapienza sprašuje, kako premagati različne oz. nasprotno poglede na človeka in njegov odnos z družbo, ki nekako bremenijo Splošno deklaracijo človekovih pravic, predlaga, da bi se bilo potrebno združiti v priznavanju skupne človeške narave.³⁹ Papež Janez Pavel II.⁴⁰ je podobno izjavil na petdeseti Generalni skupščini OZN: »V tem smislu je zelo zaskrbljujoče dejstvo, da danes nekateri ljudje zanikajo splošno veljavo človekovih pravic, enako kot zanikajo, da je vsakdo deležen človeške narave. Brez dvoma ne obstaja en sam vzorec za organiziranje politike in ekonomije človeške svobode; različne kulture in različne zgodovinske izkušnje porajajo različne institucionalne oblike javnega življenja v svobodni in odgovorni družbi. Toda ena stvar je zagovarjati legitimen pluralizem 'oblik svobode', povsem druga stvar pa je človekovi naravi ali njegovemu izkustvu odrekati univerzalnost ali spoznatnost. To poslednje skrajno otežuje – celo onemogoča – mednarodno politiko prepričevanja.«⁴¹ Dejansko obstajajo splošne človeške pravice, ki koreninijo v naravi človeka kot osebe. Niso abstraktne točke, nasprotno so odsev objektivnih zahtev univerzalnega moralnega zakona, ki s svojo logiko npravnosti osvetljuje človekovo življenje in omogoča dialog med ljudmi in narodi. Univerzalni moralni zakon, zapisan v srce človeka, je tako »slovnica« vsem razumljivega skupnega jezika za pogovor o človekovi prihodnosti.⁴²

³⁸ Prim. J. Joblin, *Les Nations dans la Communauté Mondiale*, v: *Gregorianum* 81 (2000), 146-147.

³⁹ Prim. R. Sapienza, *Diritti dell'uomo e diritti delle nazioni*, v: *Aggiornamenti sociali* 9-10 (1996), 683.

⁴⁰ Že papež Janez XXIII. v okrožnici *Pacem in terris* (1963) govori, da je nujno treba zgraditi nov mednarodni red in da je potrebno vzpostaviti svetovno politično avtoriteto, da skrbi za splošno blaginjo (prim. Janez XXIII, *n. d.*, št. 128-139).

⁴¹ Janez Pavel II., *n. d.*, št. 3.

⁴² Prim. Janez Pavel II., *n. d.*, št. 3.

Papeževo razmišljanje o naravi človeške osebe na Generalni skupščini OZN leta 1995 je bilo nekakšen uvod v razmišljanje o pravicah narodov. Eden glavnih vzrokov kršitev pravic narodov je prav gotovo razvrednotenje človeka in njegovega dostojanstva. OZN je že leta 1948 obširno obravnavala človekove pravice, do danes pa tega ni storila za pravice narodov. Prav zato je papež Janez Pavel II. povabil Generalno skupščino, naj pripravi dokument, ki bi zagotovil te pravice.⁴³ Pri tem ni svetoval, kako naj bi bil dokument oblikovan, saj to ne spada v njegovo pristojnost.⁴⁴ Kot moralna avtoriteta je le opozoril na takšno stanje, ki bi ga bilo potrebno skrbno pretehtati, kajti ob tem se postavlja vprašanje pravičnosti v današnjem svetu.⁴⁵

Sveto pismo nam govori, da je Bog sam želel obstoj narodov in ljudstev. Različnost po »rodovih, jeziki, deželah in narodih« (1 Mz 10,20) je Božja stvaritev in nekako nadaljevanje blagoslova, ki ga je Bog dal prvima človekoma: »Bodita rodovitna in množita se, napolnita zemljo in si jo podvrzita« (1 Mz 1,28). V tej luči je tudi vsak izmed narodov in ljudstev posebno poklican. Vemo za poklicanost Izraela in za njegovo posebno poslanstvo v zgodovini človeštva. Prav tako bi lahko rekli, da velja za vsak narod, ki je po kulturi nosilec skrivnosti sveta in še posebej skrivnosti človeške osebe. Narod pomaga človeku pri graditvi lastne identitete in hkrati razvija svoje lastne značilnosti, kar razlikuje en narod od drugega. Te značilnosti so neke vrste »privatna lastnina«, ki se morajo postaviti v služenje skupnega dobrega vsemu človeštvu.⁴⁶ Zato Cerkev zagovarja mednarodno priznanje pravic narodov, kar ne pomeni le priznanje pravnega statusa narodom, temveč tudi iskanje, kako zgraditi pravičen mednarodni red, ki bi bolj upošteval potrebe narodov.⁴⁷

R. Sapienza opazuje odnose med velesilami in njihovimi bivšimi kolonijami; vidi, da je potrebno zahtevati novi mednarodni red v sredstvih javnega obveščanja, saj se je pokazalo, da so bila ravno sredstva javnega obveščanja ključni razlog, da se je oz. da se še ohranja med njimi odvisnost. Gre predvsem za kulturno neodvisnost.⁴⁸ J. Joblin je zaskrbljen nad vedno večjo težnjo po etnični uniformiranosti, ki ogroža

⁴³ V tej priložnosti bi radi omenili, da je bilo storjenih nekaj poskusov formuliranja pravic narodov, kot npr. Splošna deklaracija o pravicah narodov v Algerju (1976) in Afriška listina o človekovih pravicah in pravicah narodov (1981); toda ti dokumenti niso dobili mednarodne veljavnosti.

⁴⁴ Prim. J-Y. Calvez, *n. d.*, 757.

⁴⁵ Prim. Janez Pavel II., *n. d.*, št. 6.

⁴⁶ Prim. A. M. Poznič, *Un futuro para la nación en la unión europea*, disseratio ad Doctoratum in Theologia morali, Accademia Alfonsiana, Roma 1999/2000.

⁴⁷ Prim. R. Sapienza, *n. d.*, 681-683.

⁴⁸ Prim. R. Sapienza, *n. d.*, 687.

različnost kultur in ki pripomore, da velesile vplivajo na moralne odločitve šibkejših držav oz. narodov. Zato poudarja, da je potrebno enako spoštovanje do vseh narodnih kultur in da tudi vsaka kultura izraža z enako globino skrivnost človeškega življenja; hkrati pa je potrebno spoštovati univerzalne norme, na katerih temelji celotna človeška družina in v katerih se zrcalijo nedotakljive zahteve splošnega moralnega zakona.⁴⁹

Skupaj je potrebno graditi, kot pravi sedanji papež, civilizacijo ljubezni, »ki je utemeljena na splošnih vrednotah miru, solidarnosti, pravičnosti in svobode. 'Duša' civilizacije ljubezni pa je kultura svobode – svobode posameznika in svobode narodov, svobode, ki se udejanja v požrtvovalni solidarnosti in odgovornosti.«⁵⁰

Sklep

Problematike smo se lotili s kulturnega vidika. Kulture so povezane z narodi in izražajo bogastvo človeškega duha, hkrati pa so tudi nepogrešljiv pogoj za osebno rast slehernega posameznika. Šele po kulturi postaja človek zares človek, se pravi, več kot samo naravno in nezgodovinsko bitje; on sam poraja kulturo. Na tej podlagi razumevamo pravice narodov kot pravice, ki pripadajo narodu, ki je nosilec, varuh in pospeševalec kulture. Še več, razumevamo tudi pravico narodov (*peoples-popoli*) do samoodločbe, o kateri govorijo mednarodni dokumenti, kot pravico, ki v imenu kulture pripada tako narodom kot drugim etničnim skupnostim. Lahko rečemo, da na »kulturni ravni« postane razlika med narodom, etnijo in plemenom drugotnega pomena. S tem bi bile odpravljene težave pri opredeljevanju nosilca te pravice. V imenu kulture imajo vsi ti enako pravico. Na takšen način razumevamo tudi druge pravice narodov, kot npr. pravico do obstoja, pravico do lastnega jezika in kulture, pravico svobodno razpolagati z lastnimi naravnimi bogastvi itd. Potrebno pa je poudariti, da narod kot nosilec kulture ni njen zadnji nosilec, temveč človek kot oseba. Ta nazor nas varuje pred vsako absolutizacijo kulture in narodnosti in s tem zavrača vsak nacionalizem. Varuje nas tudi vseh političnih spletk in lažnih ideologij, ki zanikajo univerzalnost človeške narave. Na tej osnovi utemeljujemo pravice narodov kot pravice, ki temeljijo na družbeni razsežnosti človeške osebe. Ta temelj naj bi postal tudi podlaga za oblikovanje mednarodnega dogovora, ki bi obravnaval pravice narodov na podoben način kot je Splošna deklaracija o človekovih pravicah obravnavala pravice posameznika.

⁴⁹ Prim. J. Joblin, *n. d.*, 161-163.

⁵⁰ Janez Pavel II., *n. d.*, št. 18.

S kulturnega vidika lahko rečemo, da noben narod ni apriorno boljši ali slabši, kakor ni kulture, ki bi bila boljša ali slabša. Različne kulture so namreč različni načini iskanja odgovora na najgloblja življenjska vprašanja, različni načini izražanja skrivnosti sveta, človeške osebe in Boga samega. To naj bi bilo podlaga evropske oz. svetovne integracije, kjer ne bi prevladovala ekonomsko močnejša država ali številnejši narod, temveč »družina narodov«. Le na tak način bi bila zagotovljena ne le pravna enakost vseh narodov, ne le spoštovanje posameznih narodnih kultur, temveč tudi polno upoštevanje le-teh kot skupnega zaklada vsega človeštva.

Povzetek: Loredana Peteani SL, Pravice narodov kot posebna oblika človekovih pravic

Vloga naroda in njegove kulture je pomagati človeku pri razvoju njegove osebnosti. Zato je potrebno narode ne samo varovati, temveč tudi pospeševati njihov razvoj, njihovo kulturo. Narod je tvorec in nosilec kulture; on ohranja nazorna izročila in jih po svojem jeziku posreduje naprej novim rodovom. Toda narod ni njen zadnji nosilec; to je človek kot oseba. Na tej ravni smo skušali utemeljiti in upravičiti pravice narodov. Ob svetovnih integracijah je zelo pomembno poudarjati enako spoštovanje do vseh narodnih kultur, ker vsaka kultura izraža skrivnosti človeškega bivanja. To je tudi edina pot k humanim odnosom med narodi, ki bi omogočala vsakemu narodu in njegovim članom, da se enakopravno vključujejo in sodelujejo pri izgradnji boljše prihodnosti.

Ključne besede: dostojanstvo človeške osebe, narodnostno vprašanje, pravice narodov, družbeni nauk Cerkve, dokumenti OZN.

Summary: Loredana Peteani SL, *Rights of Nations as a Special Form of Human Rights*

The role of a nation and its culture is to help man in developing his personality. Therefore nations do not only have to be protected, but their development and culture have to be fostered as well. The nation creates and furthers culture, safeguards national traditions and transmits them to new generations in its own language. The nation, however, is not the final vehicle of culture, this is man as a person. It has been tried to base and justify the rights of nations at this level. At the time of global integrations it is very important to emphasize equal respect for all national cultures because every culture expresses the mysteries of human existence. This is also the only path to more human relations between nations, which will enable every nation and its members to collaborate on an equal level in building a better future.

Key words: dignity of human person, national question, rights of nations, social teachings of the Church, documents of United Nations.